

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson

INDHOLD:

Jes Peter Caspersen:

En redegørelse for børnehavearbejdet i Nordslesvig

P. Diedrichsen:

Friedrich Petersen – en alsisk præsteskæbne

Chr. Stenz:

Tre sydslesvigske slotte

H. V. Gregersen:

Gottorp og Årup som valfartssteder

Kay Siewertz:

Klingungen i Tønder

Svend Moos:

En døbefonts to halvdele

»BOGBØRSEN«

Pastor Laust Kristensen, Burkal, Bylderup-Bov, tlf. (047) 6 21 10.

Har: Dansk Månedsskrift 1861–1864 (8 bind i hefter).

Historisk Archiv 1869 I–II, indb. i 4 bind.

Ønsker: Archiv für Staats- und Kirchengeschichte bd. 2. 1834.

Sillem: Briefsammlung Joachim Westphals 1530–75. Hamburg 1903.

Pastor emer. A. Andersen, Odinsvej 18, Haderslev, tlf. (045) 2 47 40.

Ønsker: Caroline Emilie Andersen: Grams Historie.

J. P. Trap: Statistisk-topografisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig I–II. Gad. København 1864.

Historisk Samfund for Sønderjylland

indbyder sine medlemmer med husstand til

EGNSVANDRING

til tre sydslesvigske slotte

søndag den 12. september

Deltagerne samles i Kruså (restaurant »Grænsen«) kl. 8,45. Herfra køres samlet med busser over Kappel til godsdistriktet Svans. Første mål er slottet Damp, som grev *Reventlow* velvilligst har åbnet for os. Vi fortsætter til Egernførde, hvor middagen indtages i kurhotellet »Seelust« ved fjorden. Her holder museumsinspektør *Slettebo*, Sønderborg, foredrag om 1700-tallets adelskultur i tilknytning til udflugtsstederne.

Om eftermiddagen besøger vi slottet Altenhof og fortsætter herfra til godset Knoop, direkte ved Ejderkanalen.

Alle tre slotte er rige på udsmykning og sjældne kunstsamlinger, så der kan loves en udbytterig tur. Efter Knoop bliver der mulighed for et par timers ophold i Kiel.

Der er kun adgang med busser, og deltagerantallet er begrænset til 300. Ikke anmeldte deltagere vil blive afvist.

Busser afgår fra Gravene, Haderslev, kl. 7,30, fra Åbenrå (pladsen ved Grand Hotel) kl. 8,00, Sønderborg (slottet) kl. 7,45, Tønder kl. 7,30 og Kruså (grænsen) kl. 8,30. Hjemkomst kl. ca. 21.

Tilmeldelse, der er bindende, inden den 5. september.

Pris incl. transport, entréer, deltagerafgift m. m. bliver fra Haderslev, Sønderborg og Tønder kr. 27,00, fra Åbenrå kr. 26,00 og fra Kruså og Sydslesvig kr. 25,00.

Middag på »Seelust«, 5,- DM, kan bestilles ved indtegning. Der er mulighed for at spise medbragt mad.

Tilmeldelse: Historisk Samfund for Sønderjylland, Tøndervej 173, Åbenrå.

Den danske børnehave, Persillegade 1, Åbenrå, som specielt er beregnet for småbørn i alderen 1½-3 år. Børnehaven er normeret til og besøges af 35 børn. Leder er børnehavelærerinde frk. Astrid Hansen.

En redegørelse for børnehavearbejdet i Nordslesvig

De økonomiske vilkår for opførelse og drift af børnehaver i Nordslesvig er ikke lige for danske og tyske institutioner, skriver amtskontorchef Jes Peter Caspersen, Åbenrå. For at undgå, at folk, der ikke nærer et positivt ønske om en tysk opdragelse af deres børn, sætter disse i en tysk børnehave, fordi det er billigere, foreslår han, at man opretter børnehaveklasser på såvel danske som tyske skoler, men kun én egentlig børnehave for alle børn i sognet.

Den særlige situation, der præger børnehavearbejdet i Nordslesvig, vil måske tegne sig bedst ved nogle udvalgte dagbladscitater:

Der Nordschleswiger 13. 3. 1964:

Padborg »sikrer« sig sin elevtilvækst. I morgen indvielse af den nye børnehave i Padborg (tysk).

D. N. 16. 3. 1964:

Den tyske skole opfylder kravet om tvesprogethed. Tysk er hjertets sprog. Festlig indvielse af børnehaven i Padborg – nr. 15. Næste lørdag indvies nr. 16 i Bylderup og den 1. april den næste i Øster Terp. Oprettelse af 9-65

flere børnehaver er under forberedelse. På dette område af vort folkelige arbejde hersker glædelig aktivitet.

D. N. 23. 3. 1964:

I dag er børnehaver på landet ikke mere nogen luksus. Den tyske børnehaver i Bylderup indviet efter 2-årig forberedelse. Flere landbørnehaver under forberedelse – nemlig i Abild, Nørre Løgum, Øster Terp og Ravsted.

Købmand Rudi Prey fra Kiel overrakte en komplet legetøjssamling fra »Foreningen til genopbygning af de tyske børnehaver i Nordslesvig«. Hans forening, der har bestået siden 1949, har hidtil udrustet alle 15 børnehaver (med inventar). Fadderskabet i Husum overrakte en pengegave. Konsul Hans Voos, Aabenraa, ønskede til lykke på Forbundsrepublikkens vegne og lovede en gave bestående af en samling bøger og legetøj. Formanden for SHHB (Schl. Holst. Heimatbund), Rendsborg kreds, overrakte pengegave.

D. N. 26. 5. 1964:

(Af en ledende artikel i bladet): »Antallet af tyske børnehaver vokser i den sidste tid stadig. For tiden er 17 i drift. Et betragteligt antal er under forberedelse. Den glædelige udvikling på børnehavområdet har mange årsager. For det første har vi her at gøre med en genopbygning efter krigen. Da man i 1945 sammen med skolerne lukkede alle tyske børnehaver, fandtes der 22 med 585 børn. Heraf tre kommunale i Aabenraa, Sønderborg og Tønder. I dag findes i 17 børnehaver 450 børn. Der mangler således kun 135 i at nå tallet fra før 1945, og det vil blive overskredet i løbet af forholdsvis kort tid, når de børnehaver, der er under forberedelse, kan åbnes. Den anden årsag er ændringen i opfattelse af, hvor man kan have børnehaver. Også i landkommuner kan man i dag se, at man bliver bagefter udviklingen, hvis man modsætter sig oprettelse af børnehaver«.

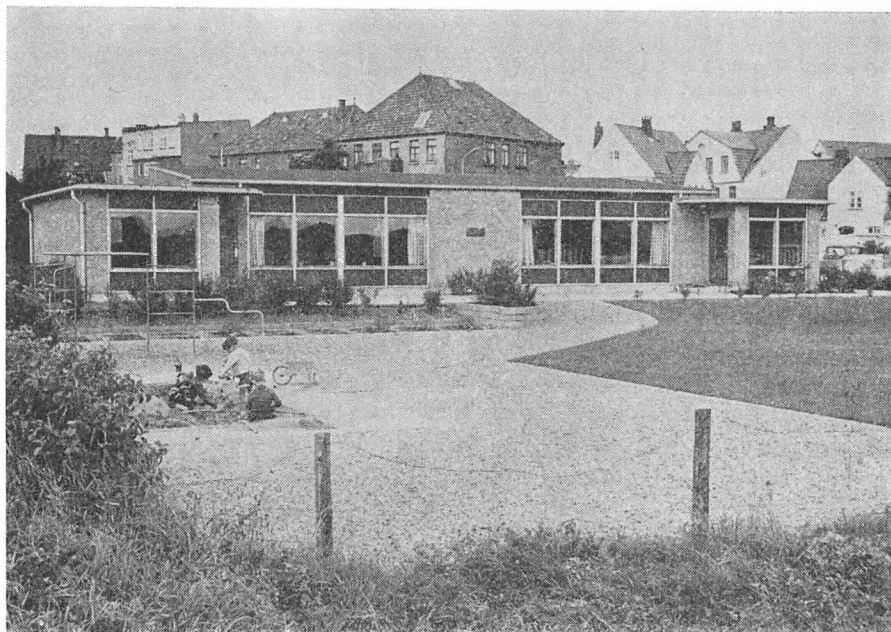
Derefter kritiseres de danske sogneråd, der enkelte steder har modsat sig oprettelse af tyske børnehaver med tilskud fra kommunen, ligesom det kritiseres, at lovgivningen ikke tager tilbørligt hensyn til forholdene i grænselandet – derved at man ikke regner med børnehaver, der besøges af børn fra en række kommuner, hvor børnenes hjemstedskommune ikke vil betale en part af det kommunale tilskud og børnehavens kommune ikke for de »fremmede« børn, med det resultat, at børnehaven ingen tilskud får – hverken fra stat eller kommune.

Hejmdal 29. 5. 1964:

Danske Samfunds årsmøde om børnehavearbejdet: *En tysk børnehaver kan ingensinde dække et sogns behov for en børneinstitution.*

D. N. 5. 6. 1964:

Overskrift: Danskerne opretter et børnehav udvalg. Man var i Ravsted

Den tyske børnehave, Dronning Margrethes Vej, Åbenrå. Leder er fru H. Hänel. Børnehaven er normeret til 40 børn, men søges kun af 32.

noget forarget over sognerådet (der havde anbefalet oprettelsen af en tysk børnehave).

D. N. 5. 6. 1964:

Den 17. tyske børnehave indviet i Øster Terp. Centrum for det tyske fællesskab blandt »Streudeutschtum« udbygget. En skolebus foræret af fadder-skabet i Pløn, bringer daglig 22 børnehavebørn fra Løgumkloster, Øster Højst, Rødekro og egnen nord for Øster Terp. Børnehaven er åben den halve dag (fra 8–12). For indretningen sørger – på sædvanlig måde – købmand Rudi Prey og hans forening til understøttelse af tyske børnehaver i Nordslesvig. Sognerådet i Bedsted nægter i strid med Københavnererklæringen at anbefale tilskud. 5 nye børnehaver er under forberedelse. Deriblandt Ravsted.

J. Tid. 8. 6. 1964:

150 børn venter på at komme i børnehave; stigende behov for endnu en børnehave i Nordborg (dansk).

Hejmdal 8. 6. 1964:

Festlig indvielse af Rinkenæs børnehave (dansk).

D. N. 5. 9. 1964:

19 sikre tilmeldelser til børnehaven i Ravsted (tysk). Urealistisk dansk forslag om en kommunal børnehave. »Vi har intet imod dansk-tysk samarbejde på mangt et område – men når det vedrører vore børn, ønsker vi, at de helt fra de er små skal blive fortrolige med tysk kultur«.

D. N. 6. 10. 1964 (Efter folketingsvalget 22. 9. 1964):

Tyskheden hævdede sig stærkest i grænseområderne – i de kommuner, hvor der er tyske privatskoler – med en stigning fra 5–8,5 %, medens stigningen i gennemsnit kun androg 2,3 %.

J. Tid. 29. 10. 1964:

107 i foreningen til oprettelse af børnehave (dansk) i Sottrup kommune på Sundeved.

D. N. 3. 11. 1964:

Rige gaver i anledning af 10 års fødselsdagen for den tyske børnehave i Løgumkloster – billedbøger og farvestifter fra Rudi Prey fra Kiel.

Sønderj. 11. 11. 1964:

Der er udsendt skema til 400 hjem i Løgumgaarde for at få behovet for oprettelse af en børnehave (dansk) belyst.

D. N. 11. 11. 1964:

Af referat fra »Den tyske dag 1964«.

(Redaktør Jes Schmidt). Den formelle ligeberettigelse giver ikke reel ligeberettigelse for mindretallet – f. eks. i børnehave Lovgivningen. Her er særordninger for Nordslesvig nødvendige for at imødekomme det tyske mindretals ønsker og krav.

(Hans Schmidt, Oksbøl). Også den tyske folkegruppe må arbejde ekspansivt og *det* så kraftigt som muligt, selv om det ikke drejer sig om at flytte grænsen. »Vi må selv skabe historie og støde frem med en ekspansiv politik«.

Under overskriften »Kindergarten-arbeit im Vordergrund« talte købmand Rudi Prey, Kiel, om *børnehavearbejdet*: »Man må fremfor alt bemærke, at ungdommen repræsenterer vælgerne af i morgen. Ud fra dette synspunkt må børnehavearbejdet stå i forgrunden i folkegruppens arbejde. Efter 1945 er man gået en forkert vej, når man først har tænkt på skolerne og derefter på børnehaverne. I dag bør man oprette børnehaver overalt i Nordslesvig, hvor der er grundlag derfor – uden hensyn til de statstilskud, der mange gange endnu måtte blive nægtet. Man bør gå til arbejdet og i anden række tænke på tilskudene«.

D. N. 11. 11. 1964:

»40 år tysk skole i Skovby (Løjt)«. »Det egentlige opsving oplevede den

Den danske børnehave, Nygade 48, Åbenrå. Leder er frk. Bodil Rostgaard Andersen. Børnehaven er normeret til 67, men der er indskrevet 75. Bygningen er en ældre stiftelses-ejendom, der er moderniseret.

tyske skole i Skovby, da der for få år siden blev oprettet en tysk børnehaven. Første klasse blev lukket og udelukkende »overtaget« af børnehaven. Fordelen ved børnehaven gør sig bemærket ikke alene for skolen, men også husmødrene på Løjtland forstår at påskønne, at deres børn er godt anbragt om formiddagen«.

J. Tid. 13. 11. 1964:

Børnehaven i Egen er nu en realitet – efter tilskud fra Red Barnet (dansk).

Sønderj. 13. 11. 1964:

Padborg vil få en ny børnehaven (dansk). Kommunen har stillet grund til rådighed.

D. N. 19. 5. 1965:

I et referat fra årsmødet i Schl.-Holst. Heimatbund oplyses, at fadder-skabsudvalget tager sig af bl. a. 17 børnehaver i Nordslesvig. Bag fadder-skaberne står 24 købstæder, 9 kredse, Rendsborg provsti, 8 landkommuner, 8 kreds-lærerforeninger, 11 gymnasier m. fl.

D. N. 4. 6. 65:

Regnskabet for den tyske børnehaven i Sønderborg (28 børn) viser en balance på ca. 60.000 kr. Heraf betaler stat og kommune 42.000 kr. Af de

18.000 kr., forældrene skulle betale, ydes kun halvdelen, medens resten betales af Skole- og Sprogforeningen for Nordslesvig. Det oplyses, at kontingentet må forhøjes til 30 kr. mdl. for et heldagsbarn, – men – fremhævede formanden – »disse bidrag ligger stadig betydelig under taksten i de danske børnehaver, hvor der forlanges 65 kr.«

D. N. 9. 8. 65:

I dag åbnes en ny børnehave i Abild. Hermed er stillingen for 20 år siden genoprettet både for så vidt angår antallet af børnehaver som antallet af børn i disse.«

Foranstående giver i korte træk et klart billede af, hvilken betydning, der fra tysk side tillægges børnehavearbejdet i grænselandet, og peger for så vidt også klart på opgaverne på dansk side. At et mindretal – og dette gælder jo også det danske mindretal syd for grænsen – lægger så afgørende vægt på at knytte børn til sit skolevæsen og sin kulturkreds så tidligt som muligt er ganske naturligt.

For at gøre billedet helt klart, skal her kort citeres en skildring af formanden for »Arbeitsgemeinschaft Deutsches Schleswig«, Wilhelm Müller, Flensborg, der efter at have omtalt det *danske* børnehavearbejde i *Sydslesvig*, hvor der »eksisterer 37 danske børnehaver, hvis benyttelse i modsætning til skolerne viser en stigende tendens. Da der ganske enkelt ikke findes tilstrækkeligt mange tyske børnehaver, kommer mange børn fra tysksprogede familier i de danske børnehaver – børn, der har gået i danske børnehaver besøger næsten med sikkerhed senere også den danske skole og får således deres dannelsesgoder fra den danske kultur. De nationalpolitiske afgørelser bliver derfor, uden at forældrene er klare derover, ofte fastlagt allerede med børnenes optagelse i børnehaverne. Fremfor alt må der derfor på dette område skabes tilsvarende tyske indretninger, således at den nationalpolitiske afgørelse med hensyn til børnene kan træffes fri for andenrangs, i højere grad materielle overvejelser.

Det må være målet at give enhver tysk moder mulighed for at vælge mellem at sende sit barn i tysk eller dansk børnehave.«

Noget tilsvarende kan siges fra dansk side i Nordslesvig med den væsentlige modifikation, at vi principielt erkender, at sprog og sindelag ikke behøver at være sammenfaldende, jævnfør også det nedenfor anførte med hensyn til takstpolitikken.

Et blik på et Sønderjyllandskort vil således tegne et helt andet billede end nogen som helst anden del af vort land kan opvise. I Vejle amt med samme befolkningstal som Nordslesvig findes således ialt 16 børnehaver med 699 pladser, hvoraf kun een udenfor købstæderne. Set ud fra et rent småbørnspædagogisk synspunkt, må det siges at være det helt ideelle, vi er nået til her i landsdelen. At baggrunden er af en ganske særlig karakter, er

så en anden historie. For man har jo fra begge sider ret i, at en børnehaver er en helt naturlig ting også på landet. Der er blot det vanskelige derved, at splittelsen i to nationale grupper stiller sig i vejen for ganske enkelt at oprette *den* nødvendige børnehaver med kommunal støtte eller tilmed på kommunalt initiativ, der ville kunne tage alle børnene i kommunen.

Når det er lykkedes at oprette danske børnehaver i så stort et antal, som tilfældet er, skyldes det væsentligst støtte fra en komite til støtte for danske børnehaver i Sønderjylland, der blev oprettet i 30'erne. De drivende kræfter i arbejdet ved oprettelsen var daværende overinspektør Oluf Skjerbæk, bankdirektør Oluf Nielsen i Landmandsbanken, landstingsmand Jepsen Christensen, kammerherreinde fru Ingeborg Thomsen og folketingsmand I. P. Nielsen for blot at nævne nogle. Midler blev skabt til veje ved gaver. Der er i tiden fra 1935 og indtil ophævelsen ydet ialt godt 400.000 kr. til formålet. Pengene blev anvendt dels til oprettelsen af børnehaver, og dels til driften. Når det sidste var nødvendigt, skyldtes det, at man (på grund af børnehavernes særlige karakter) ikke kunne opkræve så store kontingenter, som man burde. Den takstpolitik, man som følge heraf var nødt til at følge, kunne man kun gennemføre ved hjælp af støtten fra komiteen. Beklageligvis er komiteens virksomhed indstillet, og taksterne ligner efterhånden de almindelige danske i det øvrige land. En ny komite er dog ved at blive dannet.

Regler for oprettelse og drift af børnehaver findes nu i lov om børne- og ungdomsværn af 4. juni 1964, hvortil knytter sig bl. a. socialministeriets cirkulære af 31. marts 1965 om betaling for benyttelse af daginstitutioner under børne- og ungdomsforsorgen (gengivet i f. eks. Leif Lunns bog om daginstitutioner – maj 1965). Jeg skal her henviser til disse bestemmelser og skal kun fremhæve § 68, hvorefter der fortrinsvis skal modtages børn, hvis optagelse er særlig påkrævet af sociale og pædagogiske grunde. § 71: Staten yder tilskud med 70 %, kommunen med 30 %. § 67: Socialministeren fastsætter regler om institutionernes indretning, ledelse og drift, om det opdragende arbejde, om lægetilsyn og tandpleje, og om løn, pension og øvrige ansættelsesvilkår for ledere og medarbejdere. Det er en forudsætning for anerkendelsen, at der ydes løn til personalet i overensstemmelse med disse regler. For betalingen gælder, at den i forbindelse med eventuelle andre indtægter, f. eks. legatmidler, skal dække den del af driftsudgifterne, der ikke dækkes af ordinære driftstilskud fra stat og kommune. Forud for anerkendelse indhentes erklæring gennem kommunalbestyrelsen, fra børne- og ungdomsværnet, der har ret til at udtale sig om, hvorvidt der skønnes at være trang til den pågældende institution, eller om kommunen på grund af manglende trang eller andre grunde måtte fraråde oprettelsen (hænger sammen med, at kommunen er pligtig at yde 30 % driftstilskud, hvis institutionen anerkendes).

Der findes i dag børnehaver følgende steder i Nordslesvig:	D a n s k e				T y s k e			
	Antal	Antal normerede pladser	Betalingsstakst (for heldagsplads u. forhøjelse eller reduktion)	Anerkendt	Antal	Antal normerede pladser	Betalingsstakst (for heldagsplads u. forhøjelse eller reduktion)	Anerkendt
<i>Tønder by og amt</i>								
Tønder by	3	170	44	ja	1	56	20	1955
Højer	1	60	22/50	,,	1	25	22/50	1957
Løgumkloster	1	40	48	,,	1	20	22/50	1955
Tinglev	1	41	30	,,	1	20	15 ^{**}	1956
Skærbæk	1	36	35	,,	–	–	–	–
Nørre Løgum	–	–	–	–	1	18	–	nej ¹
Abild	–	–	–	–	1	18	–	nej ²
Bylderup	–	–	–	–	1	24	15	1964
Ravsted	–	–	–	–	1	20	–	1965
<i>Aabenraa by og amtsrådsreds</i>								
Aabenraa by	7	301	45	ja	1	25	15	1956
					1	40	15	1964
Bov sogn	1	31	40	,,	1	20	15	1964
Graasten	2	101	40	,,				
Rinkenæs	1	20	68	,,	1	35	–	nej ⁴
Løjt	1	38	42	,,	1	25	–	1964
Rødekro	1	28	50	,,	–	–	–	–
Bedsted	–	–	–	–	1	22	–	nej ⁵
Kværs	–	–	–	–	1	16	–	nej ⁶
<i>Sønderborg by og amtsrådsreds</i>								
Sønderborg by	4	229	90	ja	1	30	30	1958
Augustenborg	1	45	45	,,	–	–	–	–
Nordborg	1	60	55	,,	1	12	27	nej ⁷
Havnbjerg	1	24	91	,,	–	–	–	–
Broager – Egersund	2	100	30	,,	1	20	15	1961
<i>Haderslev by og amt</i>								
Haderslev by	6	330	35/45	ja	1	45	25	1956
Christiansfeld	1	30	35	,,	–	–	–	–
Vojens – Skrydstrup	3	125	55	,,	–	–	–	–
Toftlund	1	35	35	,,	–	–	–	–
Gram	1	38	75	,,	–	–	–	–
Sommersted	–	–	–	–	1	16	–	nej ⁸
Ialt	41	1882			20	507		

Endvidere er der børnehaver under opførelse, planlagt eller drøftet følgende steder:

	D a n s k e	T y s k e
<i>Tønder by og amt</i>		
Ravsted	1 drøftet	–
Nørrelø gum	1 åndssvageforsorgen	–
Bredebrog	1 planlagt	–
Øster Hø jst	–	1 planlagt men ikke tilladt
Burkal	1 løselig drøftet	1 planlagt
<i>Aabenraa by og amtsrådsreds</i>		
Aabenraa by	2(3) drøftet og planlagt	
Bov sogn (Krusaa – Padborg)	2. 1 under opførelse og 1 planlagt	–
Rinkenæs	1 (den nuværende midlertidig)	–
Uge	–	1 planlagt
<i>Sønderborg by og amtsrådsreds</i>		
Sønderborg by	2 planlagt	1 planlagt
Egen	1 planlagt	–
Nordborg (Pøl)	1 planlagt	–
Sottrup	1 drøftet	–
Havnbjerg	2 planlagte	–
<i>Haderslev by og amt</i>		
Haderslev by	1 planlagt	–
Rødning	1 løselig drøftet	–
Toftlund	1 løselig drøftet	–

*: Indtil ganske nylig 7 kr. 1 og 2: Tilladt oprettet 1965 (dvs. uden tilskud). 3: Tilladt oprettet 1956 (dvs. uden tilskud). 4: Tilladt oprettet 1960 (dvs. uden tilskud). 5: Tilladt oprettet 1964 (dvs. uden tilskud). 6: Tilladt oprettet 1964 (dvs. uden tilskud). 7: Tilladt oprettet 1962 (dvs. uden tilskud). 8: Tilladt oprettet 1964 (dvs. uden tilskud). Ved ikke anerkendte børnehaver haves ingen offentlige oplysninger om taksten.

Det er ganske naturligt, at man fra tysk side lægger megen vægt på at opnå dansk anerkendelse og dermed de danske tilskud til driften. De penge, man får syd fra, vil på denne måde række betydeligt længere. Og det er typisk for oprettelsen af hver eneste tysk børnehave, at det sker på initiativ af den tyske skoleforening og uden at det er nødvendigt at starte en aktion for indsamling af den startkapital, der er nødvendigt efter vor danske lov om børne- og ungdomsforsorg for danske institutioner.

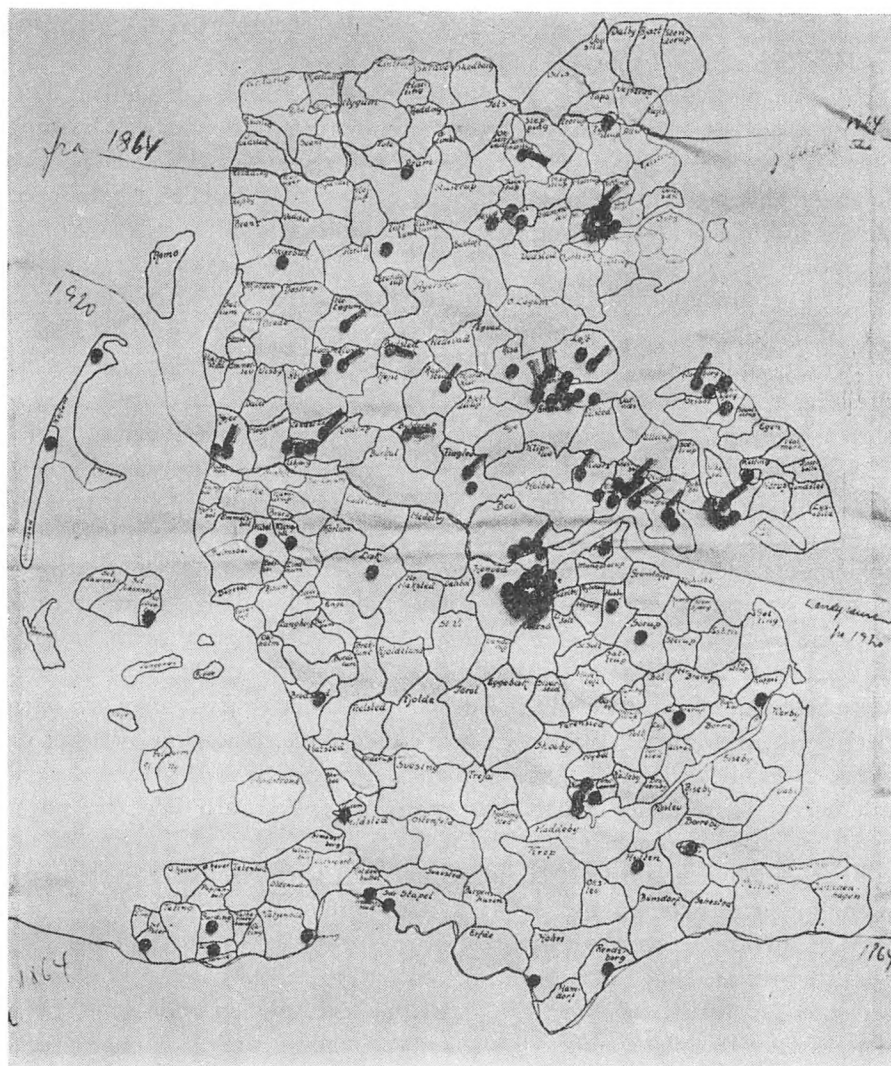
Dette kom meget stærk frem ved et møde i Ravsted om oprettelse af en dansk børnehave, hvor det måtte fortælles de interesserede danske forældre, at de måtte søge at skaffe mindst 15.000 kr. ligesom de måtte regne med at skulle betale 35–40 kr. månedlig i kontingent. Den tyske børnehave samme sted oprettes uden lokal indsats af penge og (hvis man regner med de forhold, der gælder andre steder) med en væsentlig mindre betaling. I Aabenraa betales der således i de tyske børnehaver kun 1/3 af, hvad der betales i de danske børnehaver. Det kan blive næsten dræbende for et lokalt initiativ, hvis man i et lille landsogn uden nogen erhvervsvirksomhed af nogen betydning, skal skaffe disse 15.000 kr., ligesom det virker mærkeligt at få oplyst, at man kan komme til at betale kontingent i den angivne højde, når man kender taksten i den tyske.

Fra tysk side ankes over, at de foran citerede bestemmelser giver en kommune ret til at nægte at påtage sig udgifter, der vil følge af at anbefale oprettelsen af en børnehave, og uden at kommunen får den mindste mulighed for at få indflydelse på udgiften. Særlig betænkelig vil en kommunalbestyrelse naturligvis være, såfremt en væsentlig del af børnene kommer fra de omliggende kommuner, der kun forpligtes, hvis hver enkelt går ind for børnehaven. Hvis blot én nægter at være med, f. eks. fordi kun ét barn er fra denne kommune, der måske ligger 10–15 kilometer fra børnehaven, får børnehaven intet tilskud.

Man ønsker derfor en undtagelsesregel, hvorefter man fratager kommunerne deres indflydelse på en børnehaves oprettelse. Der foreligger intet om, hvorvidt denne beskæring af en kommunes selvbestemmelsesret skulle medføre, at staten skulle betale alle de 70 %, hvilket vel måtte blive den formentlig utænkelige konsekvens.

Med hensyn til taksterne ligger det overalt således, at der betales væsentlig mindre i de tyske børnehaver – jævnfør foran referatet fra den tyske børnehave i Sønderborg, hvor dette tilmed fremhæves som et fortrin. I Aabenraa, hvor jeg som byrådsmedlem deltog i forhandlingerne om oprettelse af den første tyske børnehave efter befrielsen, blev det udtrykkelig omtalt og accepteret fra de tyske byrådsmedlemmer som en forudsætning, at taksterne skulle være de samme som i de danske børnehaver. Løftet blev ikke holdt, idet taksten i dag svarer til en trediedel af den danske. At et »blakket« ægtepar uden stærke fornemmelser for, hvor de egentlig hører hjemme nationalt set, lader sig friste af prisforskellen og adgangen til at blive hentet og bragt i bus, ved valget af børnehave, er en almindelig kendt foreteelse i alle sydlige egne af landsdelen. Særlig fremherskende bliver dette, hvis der ikke er plads i den danske børnehave.

Til sammenligning kan oplyses, at det i Sydslesvig, hvor tilskud ikke er lovhjemlet, men gives som en bevilling efter kommunalbestyrelsens frie skøn, er en forudsætning for støtte, at taksterne er de samme som i de ty-

Kort over børnehavernes geografiske fordeling i Sønderjylland. De tyve i Nordslesvig, der er mærket med en lille fane, er tyske.

ske børnehaver. Videre kan anføres, at der f. eks. i 1963/64 som samlet tilskud fra byen Flensborg og landet Slesvig-Holsten ydedes 116 DM pr. barn, medens der til hvert enkelt tysk barn i de anerkendte børnehaver i Nordslesvig af stat og kommune betaltes 1.045 kr. pr. barn. Dette svarer til en betalingstakst på 450 kr. årligt pr. barn eller mindst 40 kr. månedligt i 11 måneder. Gennemsnitsudgiften pr. barn i en dansk børnehave, der følger de danske regler om normering af antallet af medhjælpere og lønnen

til disse, udgør i dag 2.500 til 3.000 kr. pr. barn. Det svarer til en månedlig betaling på mindst ca. 60 kr. pr. barn.

Medens der i Sydslesvig er et naturligt og godt samarbejde mellem danske og tyske børnehavefolk, er dette et ukendt forhold de fleste (ja vistnok alle) steder i Nordslesvig, og dette hænger klart sammen med det uheldige moment, den bevidste tyske politik med hensyn til forskellen i betalingen drager ind i forholdet. En ændring af denne politik ville fremme en klimaforandring til det bedre.

Det er naturligt, at forældre gerne vil have deres børn i en børnehave som forberedelse til den mindretalsskole, de ønsker deres børn skal besøge – blandt andet fordi skolesproget både i Sydslesvig og Nordslesvig jo oftest er forskelligt fra hjemmesproget, der gennemgående er tysk i Sydslesvig og dansk i Nordslesvig (hvor mærkeligt dette end lyder for folk, der ikke kender grænselandet fra selvoplevelse), men denne specielle hensigt med børnehavebesøg, der intet har med det sociale moment at gøre, kunne i Danmark opnås ved oprettelse af en børnehaveklasse til den pågældende skole. Udgiften hertil er en skoleudgift, og man kunne så nøjes med at oprette én børnehave i et sogn af den almindelige størrelse efter reglerne i *loven om børne- og ungdomsværn*, hvorved disse småbørn ville blive sparet for de lange, trættende ture i skolebussen. Der ville så intet være til hinder for, at de ældste børn et par timer et par gange om ugen herfra gik til børnehaveklassen i den ønskede skole. Naturligvis ønsker de fleste tysksindede forældre, at deres børn skal gå i tysk skole, og det vil alle acceptere, men det er galt, hvis man lokker folk, der ikke har noget egentligt ønske om tysk opdragelse af deres børn, til at gøre dette, ved at tilbyde *økonomiske fordele* i en børnehave. Det hørte vi nok om i trediverne og under besættelsen, og det skulle ikke høre en ny tid til.

Man mindes Baggenses »naturam furca pellas ex¹⁾, hun kommer dog igen den heks«. Begge parter har vel en natur, der er svær »at drive ud, selv med en fork«, men der kan dog appelleres til den gode vilje. Hvis dette sker ofte nok og indtrængende nok til begge sider, kommer vi vel engang så vidt, at der kan – om ikke kæmpes – så dog konkurreres om grænseboens sind med blanke våben. Det kan tilbud om materielle fordele aldrig anses for. Og det kan kravet om særlovgivning til opnåelse af goder, som alle ikke kan få del i, heller ikke. Den ville sammen med den fra tysk side førte takstpolitik fremkalde en forskelsbehandling, der fra dansk side må være helt uantagelig. De ønsker, tyskerne har m. h. t. at skabe børnehavempladser med det formål, der er omtalt på den tyske dag den 11. november 1964, må løses ad anden vej – måske den, jeg har peget på.

1) Man kan drive naturen ud med en fork.

Jes Peter Caspersen.

FRIEDRICH PETERSEN

- en alsisk præsteskabne

Pastor Friedrich Petersen, der var præst i Notmark 1846–48, blev et offer for sine sognebørns nationalhad; han søgte forgæves at understrege sin loyalitet overfor den danske konge, måtte opgive sit embede og døde som en bitter mand. Fhv. lærer P. Diedrichsen, Hundslev, giver en skildring af præstens tragiske skæbne.

I Notmark kirkes nordre udbygning hænger der to skønne trætavler, der indeholder navnene på 22 sognepræster gennem over 600 år. I gennemsnit bliver det 26–27 år til hver, men når man betragter tavlerne nøjere, vil man opdage, at den attende i rækken siden 1341 kun har været to år i sognet, nemlig fra 1846 til 1848. Hans navn var Friedrich Petersen. Han blev født den 18. august 1807 i Højer som søn af daværende sognepræst Christian Petersen og hustru Lucia Hedevig Beata, en datter af

provst Brolund i Hørup på Als. Hans far stammede fra Broderup i Tinglev sogn og var søn af landmand Christian Petersen og hustru Catharina.

Friedrich Petersen blev student fra Kiel i 1826, hvor han også studerede teologi i fire år; i 1830 fik han sin embedseksamen med, som det dengang hed, »3. karakter med overbevisning«. I 1837, altså 7 år senere, blev han eksamineret for anden gang og fik »2. karakter med stjerne (udmærkelse)«. Sluttelig lykkedes det for ham at få præsteembede i Uge i Åbenrå amt. Det var dengang et lille sogn på kun 450 mennesker. Det ser ikke ud til, at der var præstemangel dengang. Han fortæller i sin i 1856 i Frankfurt a. M. udgivne bog, »Erlebnisse«, at der i begge hertugdømmer var »en flod af kandidater«, over 250, der søgte kald. Interessant er det at læse om, at han trods sønderjysk modersmål og trods dansk konfirmation var nødt til at skrive sin tiltrædelsesprædiken og flere senere prædikener på tysk, men oversættelsen til dansk måtte han foretage ved hjælp af et leksikon. Han syntes selv, at det var underligt, men gennem 12 års øvelse og studium tilegnede han sig det danske rigssprog til brug ikke blot på prædikestolen, men også i omgang med folk.

Efter otte års virke i det lille sogn forekom det ham nødvendigt at søge et andet og større embede, men han var klar over, at det ikke ville være let. Han ville nemlig helst til det sydlige Slesvig, hvor der allerede var mange ældre og mere berettigede ansøgere til ledige embeder, og særlige anbefalinger kunne han ikke møde op med. At der var et ledigt embede på Als, vidste han, men han tænkte ikke på at søge det, selv om det lå i hertugen af Augustenborgs distrikt, og denne havde »jus patronatus«, det vil sige ret til med kongens samtykke at kalde og besætte visse præsteembeder på Als. »Men,« siger han selv, »jeg frygtede for det dansk inficerede Als,« hvor der var heftige kampe i gang om hertugen, hvor en dansk biskop boede midt på øen, og hvor præster og lærere var danske. Selv hertugens person, som han senere lærte »at højagte«, som han kalder det, var ham i vejen.

Imidlertid hændte det en dag i februar 1846, at amtmanden i Tønder, kammerherre von Krogh, som var på vej til Als, besøgte præsten i Uge præstegård. De to må sikkert have kendt hinanden ret godt fra tidligere besøg i præstegården. Dog blev pastor Petersen overrasket, da amtmanden denne gang trak ham ind i studereværelset og lod ham vide, at hertugen af Augustenborg ikke var uvillig til at tage hensyn til ham ved besættelsen af det ledige præsteembede i Notmark. Amtmanden havde ingen direkte opfordring til ham om at søge det, men han havde den sikre forvisning, at han ville få det, dersom han søgte. Han fortæller side 66 i sin bog »Erlebnisse«, at hertugen næppe har kendt ham, og han selv havde aldrig foretaget sig det mindste for at erhverve hertugens gunst. Efter alvorlige overvejelser slog han til, og den 20. marts 1864 kom udnævnelsen

Notmark præstegård er opført af pastor Fr. Cruow i 1688. I tiden indtil 1845 var ejerforholdet ret kompliceret: Mens den vestlige ende tilhørte præsten, som måtte købe den af sin forgænger eller hans enke, var præstegårdens østlige ende med udhus og stald, der antagelig er bygget kort efter 1688, bøndernes ejendom, og med denne ejendomsret fulgte vedligeholdelsespligt, således at den enkelte gård skulle vedligeholde bestemte afsnit. Denne meget upraktiske ordning blev opgivet i 1845. På dette tidspunkt har en gennemgribende reparation været stærkt påkrævet, som det kan ses af pastor Friedrich Petersens beskrivelse af præstegården på denne side. Siden 1845 har præsten fået en årlig pengesum til vedligeholdelsen.

Præstegården blev restaureret i 1952-53, ved hvilken lejlighed den smukke bindingsværksbygning fik sit oprindelige udseende igen; blandt andet fjernede man en glasveranda fra århundredeskiftet.

til embedet i Notmark, efter at han en tid i forvejen havde præsenteret sig for hertugen. Anden pinsedag holdt han sin afskedsprædiken i Uge og rejste umiddelbart derefter til Notmark, hvor han så skulle komme til at virke i de næste to år.

Når man ved, at Notmark præstegård er den tredieældste i hele landet, at den efter restaureringen i 1950 nu fremtræder i skikkelse som for et par hundrede år siden, og at den er fredet i klasse A, så er det interessant at læse om den præstegård, han drog ind i 1846. Han siger: »Vi fandt et hus, som mere lignede en røverkule end en præstegård; otte stuer, deriblandt et par små rum og en uhyre stor sal, niveauforskelle i hele huset med trin til de enkelte rum, bly- og trævinduer, men alle forskellige i højde og dybde, stærkt slidte gulve med store huller, lofter, gennem hvilke musene faldt ned, mørke gange, mælke- og brødkælder lige ved siden af en unævnelig lokalitet, kort og godt, hele bygningen var i en saneringsmoden tilstand«. Loven var sådan, at alle reparationer, store eller små, skulle præsten udrede af sin egen lomme, men forgængeren i embedet havde haft en stor familie at forsørge, så der kun var blevet lidt til overs til at vedligeholde præstegården for.

Efter indsættelsen begyndte det egentlige præstearbejde: de ugentlige gudstjenester, hus- og sygebesøg. I den første tid blev han mødt med mis-

tillid af mange i sognet. Hans tyske sindelag var sikkert blevet kendt i sognet, før han kom, men efter nogen tid blev han mødt med større venlighed. Kirken begyndte at blive fyldt med tilhørere. Hus- og sygebesøg fandt almindelig anerkendelse. Hans forkyndelse var sikkert også noget nyt i sognet, der var vant til rationalistisk gudsdyrkelse, og pastor Fr. Petersen stod jo rationalismen meget fjernt. Endnu i 90'erne levede der gamle folk i sognet, der som unge havde siddet under hans prædikestol, og som mindedes ham som en betydelig prædikant og trofast sjælesørger.

Alligevel skulle der gå et helt, ja, en stor del af det andet år med, før han og hans hustru, der var tyskfødt, følte sig hjemme i sognet. Han har stiftet nærmere bekendtskab med hertugfamilien på slottet, og i sin bog er han fuld af lovord over hele hertug-familien, også over hertugen personlig, selv om han ikke er blind for visse svagheder i dennes karakter. Derved er han jo i stærk modstrid med den gængse opfattelse af nævnte person. I politisk henseende var de to alen af ét stykke; det siger han endda selv, og det er antagelig denne kendsgerning, der snart skulle bringe ham i ulykke.

Det begivenhedsrige forår 1848 stod for døren. I januar var kong Christian VIII død, en ny konge trådt til, oprøret i hertugdømmerne slog ud i lys lue, og snart var hele monarkiet (helstaten) fuld af politisk uro, der vel ikke mindst på Als antog mere alvorlige former, fordi man havde hertugen i umiddelbar nærhed.

Den 25. marts var en lørdag, og præsten i Notmark var beskæftiget med sin prædiken til næste dag. Så modtog han fra en ung pige fra Augustenborg en seddel, hvorpå der stod: »Vi har fået en provisorisk regering, Reventlow, prins Fritz, Beseler; den er i nat blevet anerkendt i Åbenrå«. Selv om han var tysksindet og ivrig slesvig-holstener, så bedømte han dog det skete efter eget udsagn som »rebellion«, som oprør. Han var præst og ikke politiker og var kongen fuldt hengiven. Men om søndagen, 26. marts, følte han for alvor, at folkestemningen i sognet var imod ham. To af sognets lærere havde som sædvanlig hentet ham i præstegården, så de kunne følges til kirke. Dem fortalte han meddelelsen om den provisoriske regering med de ord: »Der er sket en stor ulykke«. De svarede, at man ventede krig, og at man anså hertugen som den egentlige anstifter af al denne politiske uro. Foran kirken stod en skare kirkegængere, som afventede gudstjenestens begyndelse. Han gik som sædvanlig gennem rækkerne og hilste på dem, men hans hilsen blev ikke, som ellers, venligt besvaret. Tværtimod lød der bag ham skældsord og trusler. Med tungt hjerte besteg han prædikestolen. I den sædvanlige kirkebøn for kongen undlod han denne søndag at bede for kirkens patron, hertugen.

Samme søndag sad der en mand i sin studerestue i Egen præstegård og forfattede et cirkulære, der skulle udsendes til præsterne på Als og Ærø.

Det var den under 11. februar 1848 af kongen til biskop over Als og Ærø udnævnte sognepræst i Egen, Jørgen Hansen. I cirkulæret meddeler han, at det først var hans oprindelige ønske at overtage embedet efter indvielsen, men under de ved krigens udbrud indtrådte forhold anså han det for sin pligt straks at overtage embedet uden at afvente indvielsen. Det er med denne mand, sognepræsten i Notmark i de kommende år kommer til at krydse klinge. Uroen bredte sig over hele Als, og alle samfundsbånd løsnedes stærkt på få dage. Den civile autoritet havde tabt en del af sin myndighed, man mente, den holdt med hertugen. Derfor troede folket sig selv kaldet til at tage kongen i forsvar. Det kom pastor Petersen også til at opleve. En aften sidst i marts kom han og hans kone kørende fra Sønderborg mod præstegården. Mens de kørte forbi den gamle skole, så de lys i den ene klasse og en forsamling af sognets folk i denne.

Næppe var præstefolkene nået hjem, før en deputation af bønder henne fra skolen mødte i præstegården med en adresse, som de allerede havde underskrevet, og som de bad præsten om også at underskrive. I adressen stod der, med pastor Petersens hukommelse som kilde, at Nordslesvig hellere skulle tilslutte sig Danmark end Tyskland, at Rendsborg og Slesvig var danske byer, og at kongen skulle bedes om at antage sig de betrængte slesvigeres sag. Adressen var en af de mange, som cirkulerede dengang. Da præsten havde læst den, erklærede han, at han ikke kunne underskrive den. De vidste jo, erklærede han, at han havde en anden politisk overbevisning end de. En af bønderne beklagede, at han ikke ville underskrive, for som han siger, »vi agter Dem og ville gerne have haft Deres underskrift«. Allerede den aften følte han, som han siger, den kommende revne mellem sig og menigheden. Tidlig næste morgen meddelte hans avlskarl ham, at han kunne vente en ny deputation til præstegården. Den kom også snart efter, seksten mand stærk. De havde samme ønske som den første og bad atter om hans underskrift, for derved ville han så erklære sig for at være dansk. Deputationens ordfører forsikrede ham, at de havde givet hinanden hånd på ikke at ville fornærme ham. Men præsten hverken kunne eller ville underskrive. Han var slesvig-holstener og ville vedblive at være det. Skulle han skifte politisk overbevisning, forsikrede han dem, så måtte han foragte sig selv og kunne ikke mere være deres præst og sjælesørger. Tre gange spurgte han deputationen, om den under disse forhold ønskede, at han skulle fortsætte som præst eller nedlægge sit embede. Deres svar var et klart »nej« til det sidste alternativ. Så ville han nok fortsætte, men som han føjer til: »Skal jeg nedlægge, så skal det tages fra mig«. Dermed skiltes de uden at sære ham med et eneste ord. Alligevel gik rygterne i sognet, at præsten søndag den 2. april ville holde sin afskedsprædiken. Derfor var kirken fyldt på denne dag. Han sluttede gudstjenesten med bøn for kongen og freden og om

sejr for den sag, som Gud ville vedkende sig. Det blev faktisk den sidste gudstjeneste, han kom til at afholde i Notmark kirke. Efter at de to deputationer forgæves havde været hos præsten, fik rygterne igen travlt. Man sagde, at der havde været demonstrationer imod ham. Dette kom også kommandanten over Als, kammerherre oberst Riegels, for øre, og han bad om nærmere oplysninger hos biskop Jørgen Hansen. Denne henvendte sig til præsten og den 6. april modtog han en erklæring fra pastor Petersen, der var så bindende, som forlanges kunne. Præsten forsikrede, at han hverken i ord eller gerning anerkendte eller agtede at anerkende nogen anden autoritet end Hans Majestæt Kong Frederik 7, navnlig ikke den provisoriske regering. Han lovede biskoppen at forblive i embedet og underskrev følgende revers: »Jeg har aflagt troskabsed til kongen, og denne agter jeg at holde og er mig ikke bevidst nogensinde at have overtrådt den«. Om eftermiddagen den 6. april ankom kongen til Sønderborg, og biskoppen modtog samme aften kl. 11, da han allerede lå i sin seng, pr. stafet fra amtshuset følgende skrivelse: »Da Vi har bragt i erfaring, at pastor F. Petersen, Notmark, – – – skulle have udvist en adfærd og sindelag, der står i strid med hans undersåtlige pligt mod Os, og Vi derfor er sindede at lade hans forhold undersøge, – – – så er det Vor vilje, at De foreløbig suspenderer nævnte sognepræst fra hans embede og midlertidig lader det bestyre på den lovbestemte måde.

Givet i staden Sønderborg 6. april 1848.

Frederik R.

Biskoppen var ikke glad for den situation, der nu var opstået. Han var klar over, at den militære kommandant, oberst Riegels, straks ved kongens ankomst havde foranlediget den kongelige befaling, men biskoppen havde betydelige betænkeligheder. Han udtalte, at den adfærd, der begrundede suspensionen, var ham ubekendt. Derfor rejste han næste morgen til Sønderborg og medtog den dagen før fra pastor Petersen modtagne og underskrevne revers. Han ville gøre kongen opmærksom på sine betænkeligheder. Først viste han ministeren (Bluhme) den medbragte revers, som denne fandt aldeles tilfredsstillende. Kongen var ikke utilbøjelig til at give biskoppen medhold, men kommandanten foreslog majestæten at lade sagen blive stående, så kunne domstolen afgøre sagen. Det gik kongen ind på, hvorefter biskoppen måtte rejse hjem og meddele pastor Petersen den kongelige befaling om hans suspension. Da præsten bad om motivering herfor, bragte det regeringen i en betydelig forlegenhed, og man bad biskoppen søge at formå præsten til selv at søge sin afsked. Biskoppen skrev derefter desangående til pastor Petersen, om han kunne tænke sig denne løsning, i så fald kunne og ville biskoppen sikre ham et andet embede, når roen atter var genoprettet. Der kom dog aldrig svar på dette brev, for i maj 1848 forviste militæret en del personer fra

Notmark kirke set fra sydøst. Det imponerende tårn er opført i begyndelsen af 1200-tallet (i samme periode som det beslægtede tårn på Ketting kirke). Vinduerne er dog af nyere dato, og øverste stokværk i tårnet er ombygget på reformationstiden. Fotografen har været så hensynsfuld ikke at tage den grimme skorsten med, som mere praktiske end skønhedselskende mennesker har tilladt sig at profanere korets væg med.

Als, som det ikke havde tiltro til, blandt andre også pastor Petersen. Da han en dag kom hjem fra Augustenborg, kunne hans avlskarl fortælle ham, at en officer havde været på besøg og spurgt efter ham, og at præstefruen under præstens fravær havde pakket sin kuffert og var draget til Sønderborg. Præsten red nu hurtigst muligt bagefter, traf sin kone hos familien, meldte sig derpå i hovedkvarteret og blev taget til fange »på en føje tid«, som man sagde. Dagen efter blev han med ni andre lidelsesfæller bragt om bord på den lille damper »Odin« og sejlet til Fåborg. Så gik der otte uger, før de blev stillet for en dommer. Den 10. juli stod han i Nyborg over for auditor Lund, der skulle undersøge hans forhold og forhøre ham. Efter forhøret vendte han tilbage til Fåborg og ventede på en snarlig frigivelse. Den 31. juli kom krigsministeren, kaptein Tscherning, til Fåborg. Det lykkedes pastor Petersen at få en samtale med ham og bede ham om sin og sine medfangers frihed. Efter fem dages venten fik ni af dem, deriblandt præsten, deres frihed. Men først skulle han komme til byfogden i Fåborg og underskrive følgende revers:

»I henhold til en skrivelse fra det kgl. slesvig-holstenske kancelli af 4. ds. har undertegnede fået lov til at tage ophold uden for hertugdømmet Slesvig.

Jeg lover herved ikke at foretage mig noget, der kan være til skade for min retmæssige herre, Hans Majestæt Kong Frederik VII, og fremfor

alt ikke at støtte den såkaldte provisoriske regerings planer, og endelig ikke at begive mig ind i hertugdømmet Slesvig uden tilladelse enten fra det kgl. slesvig-holstenske kancelli eller fra den kgl. danske krigsminister«.

Så rejste han over Nyborg med en stor norsk damper til Travemünde, derfra til Lybæk og Hamborg. I nærheden af Hamborg lå det yndige Nienstedten, hvor den hertugelige familie fra Augustenborg levede siden sin flugt fra Als. Det var et gribende gensyn, siger han selv (side 257). Da der i Malmø blev sluttet våbenstilstand mellem de stridende parter, forsøgte pastor Petersen at benytte den til egen fordel. Han sendte et nyt brev til Tscherning og bad om tilladelse til at rejse til Højer, hvor han stammede fra, og hvor han endnu havde sine nærmeste slægtninge. Han mente at have pekuniære og andre grunde for denne bøn. Krigsministeren svarede ham under den 27. august straks, at han trods mange betænkeligheder gav ham den ønskede tilladelse og føjer i en efterskrift til, at dette brev måtte tjene ham som legitimation. Han forlod Holsten og rejste over Rendsborg, Slesvig, Flensborg til Tønder og Højer, men længslen efter hustruen, som opholdt sig i præstegården, fik ham til sidst i oktober at melde sig hos den nydannede regering, hvorpå han begav sig til Åbenrå og Gråsten for at afvente den dag, da han kunne vende hjem til Notmark. Han kom til sognet i den bestemte hensigt at tiltræde sit embede.

Allerede dagen efter sin ankomst meddelte han biskoppen, at han agtede at tiltræde sit embede snarest, at han ønskede at forrette gudstjenesten den næste søndag, og at biskoppen skulle instruere den konstituerede pastor Fangel om at udlevere ham kirkebøgerne og arkivalierne. Biskoppen svarede ham, at han ved kgl. ordre var suspenderet, og derfor kun ved kgl. ordre kunne genindsættes, og at hele hans forlangende var lovstridigt. Pastor Petersen fik ikke sine ønsker opfyldt. Inden det blev søndag, skete der noget, som han vist aldrig havde kunnet tænke sig. Lad ham selv fortælle om, hvad der skete:

»På 5. dagen efter min hjemkomst, da jeg lige var gået fra bordet og ind i min studerestue, stod 3 ryttere i landbevæbningens uniform uden for min dør. Jeg gik ud til dem, og anføreren, løjtnant Hansen, en skolelærer, betydede mig, at folket ikke ville tåle mig på Als. Derfor var de kommet for at bortføre mig; jeg skulle straks med for i Sønderborg at blive transporteret med færgen over til Sundeved, i modsat fald ville de bruge magt. Jeg protesterede energisk og forlangte at se deres fuldmagt, hvilket blev mig nægtet. Jeg tiltvang mig to timer til at ordne det fornødne. I den tid var hele præstegården omringet af vagter, ja endda inde i huset var der nogen; der har vel været en 20–30 mand af landbevæbningen. En skolelærer og to ansete bønder var de toneangivende ved denne aktion, men de var alle fra andre sogne på Als, slet ingen fra Notmark sogn. Så satte jeg mig til hest, tre ryttere foran, to tog mig ind imellem sig,

så fulgte resten bagefter. Vi red forbi kirken og skolen, hvor skolebørnene og andre tilskuere var forsamlede, gennem Notmark og Almsted mod Sønderborg. Undervejs sluttede andre af landbevæbningen sig til optøget. Da vi kom til færgestedet i Sønderborg, blev jeg i båd sat over på den anden side med løfte om, at min ridehest ville blive sendt bagefter. Det skete også.«

Såvidt præstens beretning om sin bortførelse. Biskoppen havde straks ved pastor Petersens tilbagevenden henvendt sig til ministeriet om sagen. Den 28. november svarer ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet ham i en lang og udførlig skrivelse, at man finder det betænkeligt under de forhåndenværende omstændigheder at tage nogen bestemmelse vedrørende pastor Petersens genindsættelse. Så udsigterne til at få embedet tilbage var meget små. Han henvendte sig naturligvis til hertugen angående den behandling, han havde været udsat for. Denne rådede ham til at sende en klage til kommandanten over Als, generalmajor Hansen. Denne svarede straks med at beklage det skete; han tilsikrer præsten og hans familie fuld sikkerhed, i fald han vender tilbage. Dog ønsker generalen rettidig meddelelse om hans eventuelle tilbagekomst. Endelig den 5. januar 1849 tilskrev pastor Petersen biskop Jørgen Hansen, at han af regeringen i Slesvig var udnævnt til præst i Ulderup og derfor fratrådte embedet i Notmark. Her blev han imidlertid kun et års tid. Den 7. januar 1850 modtog han et dekret om sin afsættelse som præst i Ulderup, og hans forgænger i embedet, pastor Feilberg, blev atter genindsat, mens han selv blev feltpræst i den slesvig-holstenske armé og derefter i 1852 sognepræst ved Skt. Johann i Saarbrücken nær den franske grænse. Men kun syv år fik han lov til at beklæde denne post. Han døde i 1859, kun 52 år gammel.

Hans bog, hvis fulde titel er »Erlebnisse eines schleswigschen Pfarrers in den Friedens- und Kriegsjahren 1838–1850«, er fuld af bitre anklager mod Danmark og særlig mod biskop Jørgen Hansen. Bogen var i sin tid meget udbredt og har været med til at holde uviljen mod Danmark vågen. Selv om man til en vis grad forstår pastor Petersens bitterhed, er det ikke opbyggeligt at læse denne præsts mange hårde og ubeherskede angreb på alt og alle i datidens Danmark.

P. Diedrichsen.

1. Biskop J. Hansens efterladte optegnelser om sit levned. (Sønderjyske årbøger 1904).
2. Sønderjyske årbøger 1927. (Breve og skrivelser til biskop J. Hansen).
3. »Erlebnisse eines schleswigschen Pfarrers in den Friedens- und Kriegsjahren 1838–1850« af Fr. Petersen, Frankfurt a. M. 1856.
4. Notmark sogns kirkekronike.
5. Wiberg: Alm. dansk præstehistorie, 2. bind.

Damp.

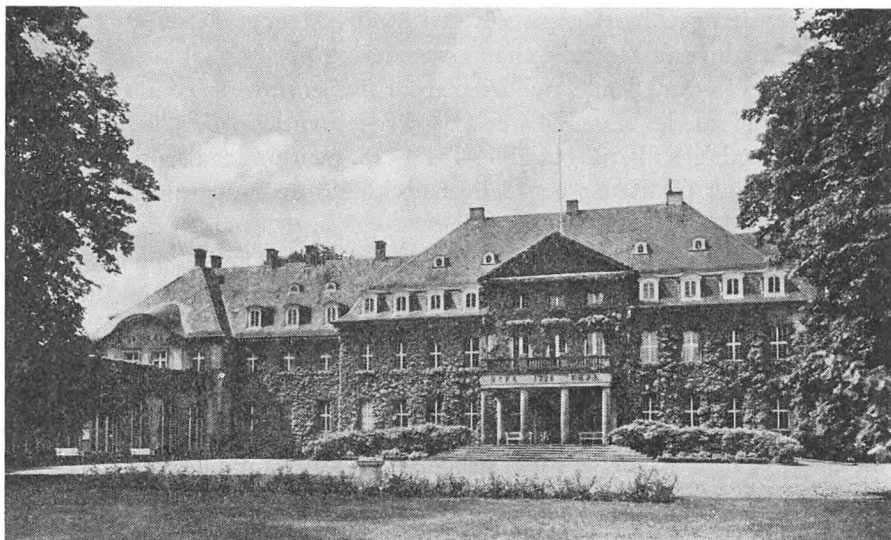
Tre sydslesvigske slotte

Efter en afbrydelse sidste år genoptager Historisk Samfund for Sønderjylland arrangementet af heldags-egnsvandring. I år finder turen sted den 12. september, og ekskursionsmålene ligger i det sydlige Slesvig. Det er de tre slotte: Damp, Altenhof og Knoop. Ruten går over Flensborg til Kappel, ad Nordvejen, i folkemunde døbt »Katholikenstrasse«, fordi den som et led i »Programm Nord« blev til, mens Lübke var ministerpræsident i landet Slesvig-Holsten og Konrad Adenauer forbundskansler, og fordi den fører forbi godset Gelting, hvis ejer, baron v. Hobe, ligesom de to ministre var katolik.

Fra Kappel kører vi ad broen over Slien til godsdistriktet Svans.

DAMP

Godset Damp ligger i Svans sogn, hvis kirke også kaldes Karby kirke. Det havde ifølge Trap fra 1864 et areal på ca. 2400 tønder land, men er noget mindre i dag. I middelalderen ejedes gården af biskopperne af Slesvig og kom i 1517 sammen med Grønholt, de sydslesvigske Glücksborgeres nuværende hovedsæde, til slægten von der Wisch. Siden har den været ejet af Ahlefeldter og von Qualen'er, indtil den i slutningen af 1800-tallet til-

Altenhof.

faldt slægten Reventlow som arv. Den nuværende ejer er greve Karl Reventlow, som også ejer den noget mindre gård Dorotheenthal.

Slottets hoveddel er bygget kort før år 1600, men blev kraftigt udvidet i den Ahlefeldtske periode o. 1720. Damp er en af Sydslesvigs mest imponerende herregårdsbygninger. I »Sønderjylland – Historisk billedbog« er medtaget billeder herfra. I salene findes gedigne gamle møbler, kostbare malerier af kendte kunstnere og sjældne stukarbejder, som desværre udsættes for attentater, når artilleriet i nærheden holder skydeøvelser. Der fandtes på Damp nogle smukke gobeliner med motiver fra Alexander den Stores liv. De befinder sig nu i Landsmuseet i Slesvig, men endnu hænger der gobeliner, som fremstiller scener fra Peter den Stores liv.

Det mest iøjnefaldende ved stedet er vel nok den mægtige forhal, der spænder over to etager og er noget enestående i sin art. Også avlsbygningerne er anselige.

Til Damp hører St. Johannes Fattigstiftelse (se Billedværket), bygget af Johan Rudolf von Ahlefeldt i 1742.

ALTENHOF

I 1906 hørte der o. 1900 ha land til Altenhof. Godset er vistnok først oprettet efter middelalderens slutning og ejedes ligesom nabogodset Vindeby indtil 1692 af slægten Brockdorff. Siden den tid har det været i Reventlow'ernes besiddelse. I 1960 døde grevinde Elli Reventlow i en alder af

85 år efter at have hersket på slottet i 60 år. Hendes datter, fru Marie Luise von Bethmann-Hollweg, har arvet det og bor her sammen med sin mand. Flere fremtrædende medlemmer af Reventlow-slægten er udgået fra Altenhof, således statsminister Cay Fr. Reventlow, der døde i 1834.

Hovedbygningens kerne stammer fra 1728, men under den sidste grevinde Reventlow fandt der betydelige udvidelser og moderniseringer sted i årene 1905–10.

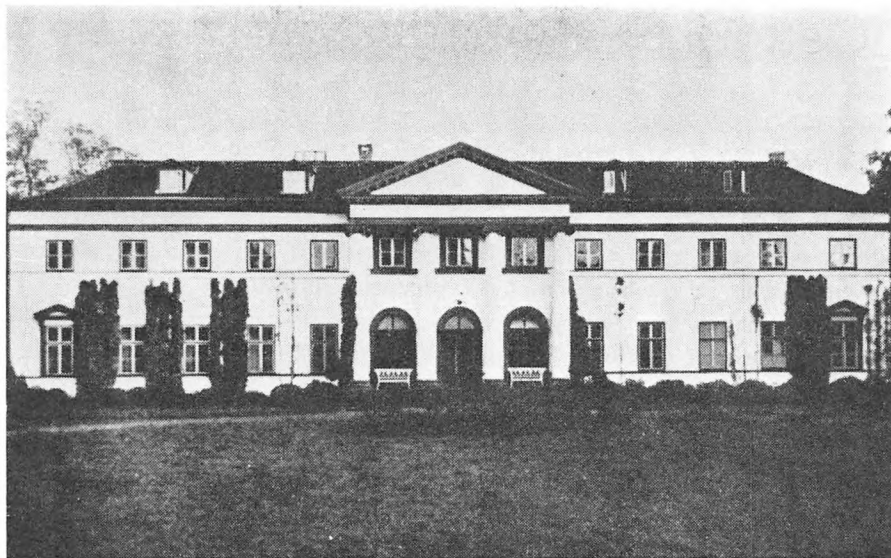
Sønderjylland og Holsten kan langt fra opvise den rigdom af gamle renæssanceborge som kongeriget, især fyldigt repræsenteret på Fyn og Djursland. Dette er dog ikke noget tegn på fattigdom, tværtimod, det var den økonomiske blomstringsperiode i 1700-tallets sidste halvdel, som – navnlig for godsejerstanden i Sønderjylland og Holsten – skabte forudsætningerne for de ombygninger og det nybyggeri, som gjorde herregårdene bekvemmere og behageligere som beboelser end de gamle borge i nord. At mange af dem samtidig var midtpunkter for et rigt kulturliv – man tænker på Emkendorfkredsen – og for reformer inden for landbruget, skal kun nævnes for fuldstændighedens skyld.

Det bedste vidnesbyrd om Altenhofs egnethed som nutidsbeboelse har man vel i dette, at slottet i 1945 blev udset som hovedkvarter for den britiske militærguvernør.

Også på Altenhof taler 1700-tallets historie til den besøgende med sine vægmalerier, stuk, rokokomøbler, gobeliner og malerier af bl. a. Pilo og Jens Juel. Slottet er tilgængeligt for offentligheden.

KNOOP

I 1310 nævnes en ridder von Knoop, og herregården Knoop må ses i sammenhæng med den holstenske adels kolonisation i Sydslesvig i middelalderen. Senere har de kendte slægter, hvis navne går igen i næsten alle herregårdes historie hernede, von der Wisch, Rantzau, Ahlefeldt og Buchwald, siddet her. Kong Christian IV ejede en tid Knoop og anlagde her fæstningen Christianspries, som sløjfedes igen. Fra 1750 til 1869 tilhørte godset familien Baudissin. Ved anlæggelsen af Ejderkanalen i 1782 gik Levenså op i denne, og grev Baudissin lod bygge et nyt slot. Opgaven blev overladt den unge danske arkitekt Axel Bundsen, der stammer fra Assens. I de almindelige konversationsleksika, i »Dansk biografisk Leksikon«, i la Cour m. fl. »Sønderjyllands Historie«, i værket »Sydslesvig gennem tiderne«, i »Register til Sønderjyske Årbøger«, i Laurins »Kunst-historie«, intet sted har det været mig muligt at finde noget om Axel Bundsen, hvad så årsagen kan være. Blandt danske er han bedst kendt for sin udførelse af kapellet på Flensborgs gamle kirkegård, men i sydslesvigsk og holstensk slotsbyggeri spores hans hænder mange steder. Af Knoop har

Knoop.

han skabt et særegent udtryk for nyklassicistisk byggestil, og han har formået at indpasse slottet i den omgivende natur ved kanalen.

Med den livligt befærdede Kielerkanal tæt op ad slottet kan der næppe opstå forestillinger om idyllisk fred og ro for beboerne, især ikke for tiden, hvor store udvidelsesarbejder foretages.

Bygherren, grev Baudissin, var gift med Caroline Schimmelmann, kendt som forfatterinde og som søster til Julia Reventlow på Emkendorf. Hun har sikkert haft sin andel i udsmykningen indendørs og ladet sin smag komme til orde i de mange interessante enkeltheder, der indeholder samme træk som Damp og Altenhof.

Til Knoop hører ca. 400 ha jord. Siden 1903 ejes godset af familien Hirschfeld. Den kendte kunsthistoriker, tidligere Landeskonservator, dr. Peter Hirschfeld, bor med sin hustru på slottet, men gården ejes og drives af hans nevø, den unge godsejer Hirschfeld.

Alle tre slotte vil den 12. september kunne beses både ud- og indvendig under kyndigt førerskab. Efter middagen i Egernförde holder museumsinspektør Jørgen Slettebo foredrag.

Chr. Stenz.

Henning von Rumohr: »Schlösser und Herrensitze in Schleswig-Holstein« (1960), G. Oberdiek m. fl.: »Die Kunstdenkmäler des Kreises Eckernförde« (1950), Peter Hirschfeld: »Herrenhäuser und Schlösser in Schleswig-Holstein« (1959), Henning Oldekop: »Topographie des Herzogtums Schleswig« (1906) og Trap: »Slesvig« (1864).

Gøttorf og Årup som valfartssteder

Deltagerne i Historisk Samfund for Sønderjyllands egnsvandring 1965 12/9 passerer i Dänischwohld syd for Eckernförde den store landsby *Gettorf*, der ligger på landevejen til Kiel. Allerede på nogen afstand rager Gettorfs høje, spidse tårn op over byens tage og fanger den tilrejsendes opmærksomhed. Selve kirken får egnsvandringens deltagere ikke tid og lejlighed til at besøge, men der kan alligevel i forbifarten være grund til at henlede opmærksomheden på senmiddelalderens valfartsliv i tilknytning til dette sted. Ikke for intet har Gettorf Sydøstsløvs største landsbykirke!

Gettorf omtales som valfartsby i et par testamenter fra Fehmarn fra årene 1457 og 1521, men hvad Gettorf angår, behøver man ikke at nøjes med nogle få sporadiske oplysninger om testamentariske gaver til sjælemesser, således som det ellers altid er tilfældet på vore breddegrader, når talen er om valfart og pilgrimsvæsen. Gettorfs kirkearkiv rummer nemlig en kilde af uvurderlig betydning for oplysninger om stedets forhold og tilstande i senmiddelalderen i form af *en kirkeregnskabsbog fra årene 1485/86–1525*. Denne bog danner grundlaget for en udførlig omtale af Gettorf i disse år, udsendt i »Jahrbuch der Heimatgemeinschaft des Kreises Eckernförde« 1961 under titlen »Die Kirche und das Kirchspiel Gettorf im ausgehenden Mittelalter« og skrevet af den nuværende Landesarchivdirektor i Slesvig, Dr. Kurt Hector. Blandt Gettorf kirkeregnskabsbogs indtægter figurerer også salget af pilgrimsmærker, og det er derfor til en vis grad muligt for Gettorfs vedkommende at give en oversigt over valfarternes årlige størrelse på grundlag af disse salgsindtægter.

Hvad der imidlertid kan være af nok så stor interesse for et dansk publikum, er de oplysninger, som dr. Kurt Hector i samme afhandling er i stand til at bringe om forbindelsen mellem valfartsstederne i Gettorf og i Årup ved Åbenrå. Det vil endnu huskes, hvor stor opsigt fundet af fundamenterne til et valfartskapel i Årup vakte, da det blev kendt i 1959 (se: J. E. Fenger: »Det nye kapelfund ved Aarup« og H. V. Gregersen: »Middelalderens Årup i Ensted sogn« i Sønderjysk Månedsskrift 1959, s. 166–168 og 188–192). Nye fund i dette år, bl. a. af et pilgrimsmærke, har øget interessen for det gamle helligsted i Årup, der indtil for få år siden var gået helt i glemme. Stedet var ligefremt anonymt, uomtalt i alle ældre papirer.

Med sin udgave af Gettorf kirkeregnskabsbog har dr. Kurt Hector imidlertid bragt nogle oplysninger også om valfartskapellet i Årup. Da Detleff Wytte fra Burg på Fehmarn skrev sit testamente 1521 17/7, hensatte han heri nogle penge til rejser til følgende fire valfartssteder: 1. til »Hilgen-

stede« eller Aarup ved Åbenrå, 2. til Gettorf, 3. »tho Calvarie« [et kalvariebjerg, uvist hvor] og 4. til Aachen (Testamentet findes i Landesarchiv, Urk.-Abt. 180, nr. 41). Dermed er *Årup nævnt for første gang i historien*, tilmed som et valfartssted, man har kendt så langt borte som på Fehmarn.

Men videre oplyser dr. Hector, at Gettorf kirke i 1460 blev overladt til Godske Ahlefeldt af den altid pengetrængende Christian I, og denne Godske Ahlefeldts broder Benedikt og brodersøn Claus var på samme tid herrer til Søgård, som havde patronatet over Sønderjyllands centrale valfartsby Kliplev, hvis undergørende Skt. Hjælper-billede tiltrak folk fra nær og fjern. Fra sine slægtninge på Søgård, mener dr. Hector, har Godske Ahlefeldt fået ideen til et valfartskapel i sin nye kirke i Gettorf – eller også har hans søn Hinrich, der overtog besiddelsen i 1475, fået gennemført denne plan.

Den slags lader sig naturligvis ikke mere påvise i enkeltheder, men det er unægteligt fristende at tage denne tråd op og følge den videre. Den ovenfor nævnte Claus Ahlefeldt til Søgård gerådede i 1480 i strid med åbenråerne, fordi det var hans agt at nedlægge landsbyen Årup og lade dens jorder dyrke fra en ladegård. Denne plan lykkedes det imidlertid ikke hr. Claus at få gennemført, fordi borgerne i Åbenrå skød sig ind under kongen, og Christian I støttede borgerne, der ifølge privilegierne i Åbenrå bys skrå havde græsningsrettighederne i Årup. Først i 1607 lykkedes det en ætling af Claus at få denne tanke ført ud i livet.

Planen om en nedlæggelse af Årup slog altså fejl i 1480, men hvad har da været mere egnet til at skaffe godsherren til Søgård større indtægter fra Årup end at få indrettet et valfartskapel på dette sted? *Ensted kirke* havde biskoppen i Slesvig patronatsretten til, så her kunne Ahlefeldteren ikke handle efter forgodtbefindende, men på sine egne jorder i Årup lod det arrangement sig gentage, som hans slægtning havde fået gennemført i Gettorf med så stort udbytte og med det gammelkendte Kliplev som forbillede. Forholder det sig således, er der samtidig givet en forklaring på, hvorledes et så stort valfartskapel har kunnet rejses så tæt op ad Ensted sognekirke. Ligeledes forstår vi også bedre, at et valfartssted, der ikke var selvgroet og af alder som det i Kliplev, også har haft let ved at forsvinde og gå af minde, da tiderne først var blevet det ugunstige. Kliplev derimod bevarede sit ry længe efter reformationen, og selv om den sidste messe var blevet læst med den nye læres indførelse, levede *markedet* videre, århundred efter århundred.

H. V. Gregersen.

Klingpungen i Tønder

Det hænder i Tønder kirke, at turisterne forbavset spørger kirketjener Christensen: »Bruger man virkelig den endnu?« Hvorpå han naturligvis ikke er sen til at undervise dem i klingpungens rette brug – ofte med et godt resultat.

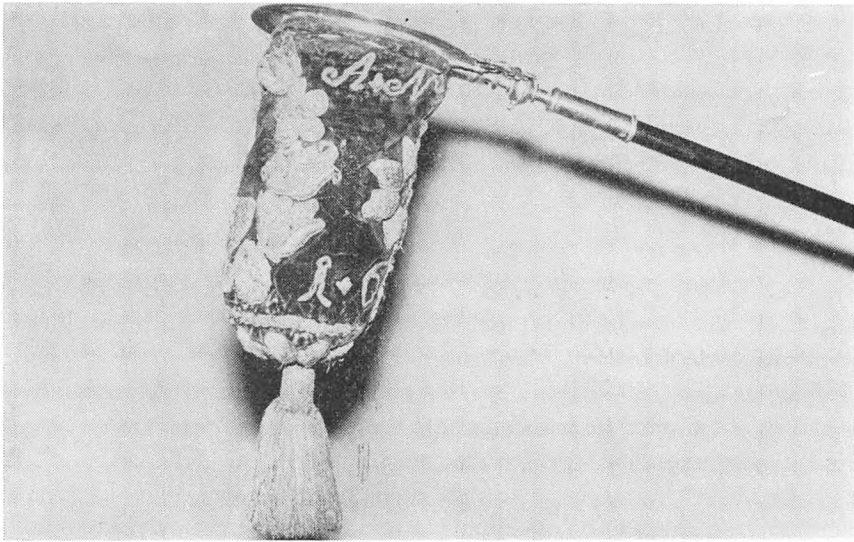
Da præsterne nordfra i 1920 kom til deres sønderjyske embeder, brugtes klingpungen stadig mange steder ved gudstjenesterne. Men enten afskaffede præsterne omgående klingpungen som i Abild og Møgeltønder, fordi de syntes, at det var ganske uværdigt, at man i kirkerne halvvejs pressede penge ud af menigheden, oven i købet på en så grim måde, at man risikerede at krænke fattige mennesker, som ikke havde penge til sådanne formål. Lidt ejendommeligt virkede det unægtelig også, da præsten til klingpungsalme havde valgt nr. 472 »Kender du din livsenskilde«. Heri findes jo den famøse linie: »kom og køb foruden penge.«

Andre præster, deriblandt provst Christensen i Tønder, ræsonnerede klogt, at det gjaldt om ikke at gøre bruddet i kirkelige traditioner større end nødvendigt ved genforeningen. Således brugte provst Christensen ikke messehagel og bibeholdt klingpungen, så vi har den den dag i dag.

For øvrigt er det vist karakteristisk, at ingen danske opslagsbøger, så vidt jeg har kunnet se, kender noget til klingpungen. Men tyskerne kan fortælle, at deres klingelbeutels historiske oprindelse taber sig i fortidens mørke. Den findes både i katolske og protestantiske kirker. Man mener, at da den kristne menighed udvidede sig stærkt, blev det umuligt, som i apostlenes tid, selv at tage sin aftensmad med og få den velsignet til nadverens sakramente. For den gode ordens skyld blev det da kirken, som sørgede for nadverens vin og brød. Men det kostede penge. For at skaffe disse til veje indførte man da en pengeindsamling i en klingpung, på et bækkensom i Amerika eller i en skål. Det blev foretaget under salmen før prædikenen. Denne salme måtte altså godt være brav lang, nøjagtig som i dag i Tønder kirke. Også i Sverige har man brugt klingpungen, endnu 1911 blev den set i funktion i Vrigstad i Småland.

Men det kunne jo ske, at menighedens medlemmer var lidt døsig eller var hensunken i bøn eller fromme betragtninger. Da var klingpungen vel-egnet, fordi den let kunne forsynes med en liden klokke (deraf navnet), der svagt ringende, men bestemt kunne minde hver enkelt om hans pligt.

For øvrigt er det interessant at lægge mærke til, at i Ejdersted synes der at være en vis naturlig forbindelse mellem klingpungen og de hellige kar: kalk og disk, der f. eks. skænkes af samme person. Det hænger sikkert sammen med, at i den katolske kirke er det den dag i dag kun præ-

sten, som drikker af alterkalken på hele menighedens vegne. Kun på dødslejet gives der det fulde nadvermåltid.

Da man så efter reformationen efter Luthers orden uddelte både brødet og vinen til nadverdeltagerne, kom man til at mangle alterkalke og penge til at betale vinen og brødet med! Derfor er der også i Ejdersted i 1500-tallet til kirkerne skænket både klingpung og altersæt, hvorved både redskaber og indhold blev sikret, idet de indsamlede penge syntes at blive brugt til at dække altergangens udgifter.

Kirkeskatten på hele menigheden har nu ganske overflødiggjort dette. Men her i Tønder giver klingpungen små 2000 kr. om året. Kirkeåret omfatter ca. 60 gudstjenestedage. Da man kun samler penge ind i klingpungen på dage, da anden indsamling ikke finder sted til hedningemission, KFUM og K, Kirkens Korshær, Dansk Kirke i Udlandet, Soldatermission o. s. v., bliver der cirka 30 klingpung-søndage tilbage. Det giver altså cirka 70 kr. pr. søndag. Pengene stilles helt frit til præstens disposition, så han som en rigtig julemand med dem kan hjælpe ved juletid, hvor anden hjælp ikke kan nå frem eller ikke er tilstrækkelig. Et godt og fint formål. Derfor har heller ikke provst Christensens tre efterfølgere villet af med klingpungen. Og da den har historisk hævd i gudstjenesten, bør den vel også bevares – selvom de diskrete kirkebøsser måske alligevel ville give mere!

Kay Sieverts.

EN DØBEFONTS TO HALVDELE

I Sønderjysk Månedsskrifts augustnummer stod i en artikel om frimenighedskirken i Stenderup, at kirkens døbefont kom Peder Moos, Nybøl, med. Han havde fundet den på sin svogers gård i Undelev og fået den foræret af ham, og døbefonten, eller rettere dens kop skulle måske stamme fra Søgård eller Kliplev kirke. Koppen blev repareret, og der blev lavet en fod til den.

Jeg mente nu at vide, at fontens kop ikke kunne stamme fra kirken i Bjerndrup, for jeg troede, at hele døbefonten fra den nedrevne kirke i Bjerndrup stod i haven på »Stoltelund«.

For nu at være sikker i min sag, kørte jeg en dag ud til »Stoltelund« og fik at vide, at der havde man kun haft foden af døbefonten, og den havde man i øvrigt ikke mere, for den stod nu i Sct. Nikolaj kirke i Åbenrå. Da denne kirke blev restaureret, hentede nogle mænd foden, og de havde søgt meget på hele gården for om muligt at finde bare et brudstykke af selve kummen, så der efter det kunne laves en ny.

Gårdejer Rattenborg Jessen, der nu ejer den gamle slægtsgård, fortalte yderligere, at man i familien vidste, at deres tip eller tiptipoldefar i sin tid havde fået hele døbefonten fra den nedbrudte kirke i Bjerndrup.

Da Ahlefeldterne på Søgård efter nedrivningen havde taget alt, hvad

I Sct. Nikolaj kirke i Åbenrå står en døbefont, hvis fod er gammel og kumme ny. Den gamle fod skulle sandsynligvis høre sammen med kummen fra døbefonten i Stenderup kirke. Muligheden er ikke omtalt i værket »Danmarks Kirker«, men en undersøgelse af de to døbefonter vil antagelig kunne bekræfte eller afkræfte formodningen om samhørigheden mellem de to døbefonthalvdele.

de selv havde brug for, fik bønderne i nærheden lov til at hente resten. Tiptipoldefaderen kom imidlertid lidt sent derhen, og da var der kun døbefonten tilbage, og den fik han så overladt. Det var en tung kolos at fragte, så der gik igen lang tid, inden han og hans folk kom derover for at hente den, og da var selve kummen væk – de fik kun foden med hjem. Kummen må jo så på en eller anden måde være havnet i Undelev.

Hvornår kirken er nedbrudt, vides ikke. Det er efter reformationen, for den nævnes endnu i 1523, men det har været før 1559, for det var brødrene Gregers og Frans Ahlefeldt, der lod den rive ned, og de døde begge i 1559. Hvordan det så kan passe, at tiptipoldefar har hentet døbefonten, er svært at regne ud.

Et digt af Zacharias von Winding trykt år 1600 fortæller om nedrivningen (verset findes i Carsten Petersens bog om sønderjyske kirker):

Dennach mit Franz den Bruder sein
Christlich bedacht und geworden ein
Zu machen von Kirchspilen zwein
Berndorff und Klypleff ein Gemein.

Peder Moos (min far) skulle i sin tid i aftægt blandt andet levere et læs tørv årligt, dem hentede han altid hos sin svoger i Undelev. Far har fortalt, han tit havde beundret den fine »ridesten« (en sten, man dengang i

Døbefonten i Stenderup frimenighedskirke. Kummen er gammel og stammer formentlig fra Bjerndrup kirke, der blev nedrevet af brødrene Ahlefeldt i det 16. århundrede. Foden er ny – den blev lavet efter professor Nyrops tegning til frimenighedskirken.

mange gårde havde anbragt sådan, at man fra den nemt kunne komme til hest). Da far kom i byggeudvalget for frimenighedskirken, var han kommet til at tænke på, at den ejendommelige »ridesten« muligvis kunne være en døbefont. Da han så kom for at hente sit læs tørv, talte han med svogeren om det. Denne sagde: Forholder det sig sådan, skal du få den for én mark!

En kusine har fortalt mig, at hun som ti-tolv års pige godt husker den dag onkel Peder og hendes far ved hjælp af en stor stang fik stenen vippet om på siden, og at de måtte have gårdens folk kaldt sammen, så de forsigtig kunne få den op i vognen, der ordentlig gav sig i fjedrene. Far har nok givet sin svoger en mark, og der er næppe kommet nogen tørv til Nybøl den dag.

Professor Martin Nyrop, arkitekten for Københavns rådhus, der også var arkitekt for frimenighedskirken, blev så begejstret for den smukke døbefontskumme, far der kom med, at han personlig bekostede den meget smukke fod, den kom til at stå på. Den passer så kønt, som om det alle dage har været et hele.

Da er det så, jeg tror, »den delte font« står med sin fine kumme i Stenderup frimenighedskirke, og den meget smukke og ejendommelige fod, med en (efter mit skøn) ikke særlig køn kumme i Åbenrå. Jeg synes, de passer som »Paryk og Træsk«, træskoen må da være det ægte og derfor kønt, paryk uægte, og kan så ikke være kønt.

Dr. phil. Erik Moltke, »Danske Kirker«s redaktør, har sagt, at jeg burde slutte med at foreslå, at fonten blev samlet i Åbenrå. Men uha, det tør jeg skam ikke og ville da for resten nødig.

Jeg tror, den menighed, der er i Sundeved endnu, selv om kirken nu skal flyttes her til Kollund (når altså Bodil Koch engang får sig rigtig godt betænkt), vil synes, det næsten ville være helligbrøde at lave om på det, vore fædre i sin tid sammen med professor Nyrop med så stor glæde fik sat sammen i deres kirkerum.

De to halvdele kan jo stå lige smukt, hvor de står, og blir da heller ikke ringere af, at man kender lidt mere til deres historie.

Under mit besøg på »Stoltelund«, der jo er en gammel hovedgård, kom vi til at tale om gamle papirer. Rattenborg Jessen overlod mig da en hel skuffe fuld, som jeg måtte bringe ud på landsarkivet til opbevaring der som Rattenborg Jessens ejendom.

Svend Moos, Kollund.

Foden til den her omtalte døbefont blev af Åbenrå menighed erhvervet af gårdejer Rattenborg Jessen for 3,000 kr.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Aydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

*Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev*

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

*Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering*

**Besøg
landsdelens
museer**

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

UGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Ladelund

Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

*A. R. Kjærby A-S
Højer*

Graasten Bank ^{1/2}

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

^{1/2} Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

A. Nielsen & Co. A/S

Nykøbing Falster

A-S Faxe Kalkbrud

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Minerva 7500

Jordbrugskalk

90% kulstur kalk i varen, som den leveres, 100% passerer 3 mm sigte

Lolland-Falsters Folketidende

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Graasten Andelsslagteri

Aktieselskabet

Varde Bank

Filialer og kontorer
over hele Sydvestjylland

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/S

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

VEJLE

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S • VOJENS

Sønderjysk Månedsskrifts adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Redaktørernes adresser: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.